Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Monumentnummer*: 529665

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 56
E info@cultureelerfgoed.nl

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	28 juni 2010
Kadaster deel/nr	82955/145

*Woonplaats**	*Gemeente**	*Provincie**
Arnhem	Arnhem	Gelderland

Locatienaam	*Locatieomschrijving*
Arnhem	Deelen/Klein-Heidekamp

*Kadastrale gemeente**	*Sectie**	*Kadastraal object**	*Appartement aanduiding*	*Grondperceel*
Arnhem	A			1541

*Omschrijving***

Inleiding

Gebouw 1-3 ligt vrijstaand in de zuidoostelijke hoek van de T-kruising van de oostelijke toegangsweg tot Klein-Heidekamp en de oostelijke van de twee noord-zuidwegen op het terrein. Op macroniveau is gebouw 1-3 onderdeel van een grote militaire vliegveldstructuur uit de periode 1940-1945, op mesoniveau van een ijl complex van in brinkdorpachtig verband geplaatste gebouwen en op microniveau van een centraal gelegen ensemble van functionele onderkomens. Het werd in 1940/1941 als 'Sonderbau' geplaatst en is in een latere fase, in 1943, uitgebreid. Gebouw 1-3 omvat drie duidelijk te onderscheiden gedeelten, namelijk een oost-west gerichte massa, en haaks hierop twee in hoofdzaak naar het zuiden wijzende vleugels. De oostelijke vleugel bevatte de werkkamer van de commandant van 'Nachtjagdgeschwader 1' en andere commandoruimten, en was het belangrijkst. Een mogelijke achthoekige houten opbouw op dit bouwdeel is niet meer aanwezig.

Omschrijving

Deels onderkelderd en verder grotendeels van kruipruimten voorzien, eenlaags, met ca. 50 cm dik buitenmuurwerk uitgevoerd bakstenen gevechtsleiding- of COMMANDOGEBOUW op in hoofdzaak U-vormige plattegrond, met iets terugliggende en verhoogde plint en gedeeltelijk gedekt door (afgewolfde) zadeldaken, deels door schilddaken, elk belegd met grauwe en in beperkte mate met

rode gegolfde verbeterde holle (Hollandse) pannen. Mastgoten rondom.

Het oostelijke noord-zuidgerichte bouwdeel is gebouwd op een rechthoekige plattegrond en wordt gedekt door een schilddak. In de oostelijke langsgevel, links van het midden een drie traveeën breed risalerend deel onder lager, aangekapt schild, en aangrenzend een twee treden hoog terras van baksteen en betontegels. De traveeën bevatten getoogde toegangsopeningen en dubbele, verticaal in vieren verdeelde glasdeuren, met aan weerszijden tot halverwege, groen geschilderde plaatstalen luiken. In de oostgevel tevens links twee en rechts acht stuks vensteropeningen onder rollaag en met betonnen kalf, bovenin voorzien van met houten roeden verdeelde achtruits valramen en onderin van dubbele houten vierruits draairamen, alle met plaatstalen luiken, enkelzijdig beschilderd in groen en wit zandlopermotief. In kopse zuidgevel vier vergelijkbare vensteropeningen en in de westelijke langsgevel vijf, met rechts daarvan een toegang met twee treden, onder getoogde rollaag en met 16-ruits deur en links vier kleine getoogde vensters met vierruitsverdeling. De kopse noordgevel gaat rechts naadloos over in een iets lager, aangekapt tussenlid, dat de verbinding is met het noordelijke bouwdeel. In gevel met tussenlid rechts een met geblokte getoogde natuursteen omlijste toegangsopening met sluitsteen, waarin dubbele achtruits deuren, en links en rechts hiervan tweemaal twee kleine getoogde vensters onder rollaag en met houten vierruits ramen. Interieur bevat onder meer een gang met in geel met een zwarte bies betegelde vloer, deels voor de bouwtijd kenmerkende deurkozijnen (onder meer met scheve dagkant) en deuren, en - vooral de in gangen - geel betegelde of in geschilderd veegwerk uitgevoerde lambrisering; betonnen vloeren en plafonds. Hiernaast ook verlaagde systeemplafonds. Kelder- en kruipruimte uitgevoerd in beton en mede gestut door een metalen balksysteem. Zolder is een overwegend ongedeelde ruimte met betonnen vloer en met door spanten en sporen gedragen kap.

Het noordelijke bouwdeel is gebouwd op een rechthoekige plattegrond en wordt gedekt door een zadeldak dat aan de oostzijde is afgewolfd en aan de westzijde is aangekapt aan het dak van het westelijke bouwdeel. Tussenlid naar het oostelijke bouwdeel gaat naadloos over in zuidelijke langsgevel. Beide langsgevels voorzien van deels gepaarde vensteropeningen onder rollaag en met betonnen kalf, waarin boven met houten roeden verdeelde achtruits valramen en onder dubbele houten vierruits draairamen, alle met plaatstalen luiken, enkelzijdig beschilderd in groen en wit zandlopermotief. In de kopse oostgevel begane grond rechts vergelijkbaar venster; op zolderverdiepingniveau latere, getoogde toegangsopening onder rollaag, met dubbele achtruits deuren, waarboven een H-profielijzeren hijsbalk; twee kleine vensteropeningen zijn kennelijk dichtgezet. In het interieur onder meer een gang met in geel met zwarte bies betegelde vloer, grotendeels voor de bouwtijd kenmerkende deurkozijnen en deuren, in de gang een in geschilderd veegwerk uitgevoerde lambrisering; betonnen vloeren en plafonds. Onder de vloeren kruipruimten; de zolder is een overwegend ongedeelde ruimte met betonnen vloer onder een door spanten en sporen gedragen kap.

Het westelijke noord-zuidgerichte en tevens hoogste bouwdeel werd in 1943 gebouwd op een hoofdzakelijk rechthoekige plattegrond en het wordt gedekt door een deels opgetild zadeldak tussen tuitgevels. Aan de westkant een met puntgevel uitgevoerde uitbouw onder een lager, aangekapt en dwars zadeldak en vijf (links hiervan) plus één (rechts) onder zinken schilddakjes gebrachte dakkapellen met dubbele vierruits draairamen. In de ruimte waarvan deze uitbouw deel uitmaakt, de zogenoemde 'Auswertungsraum', was in 1943 de vluchtbegeleiding gevestigd. De kopse noordgevel, die visueel en functioneel als hoofdgevel kan worden getypeerd, is een tuitgevel met geblokte bakstenen pilasters en schouderstukken; centraal hierin een met geblokte en getoogde natuursteen omlijste toegangsopening met verhoogde sluitsteen en links en rechts een klein venster met houten achtruits ramen onder rollaag, voorzien van plaatstalen luiken met diagonaal wit en groen streepmotief. Op zolderverdiepingniveau drie getoogde vensters onder rollaag, met draairamen en op vlieringniveau een klein venster. De kopse zuidgevel heeft een met geblokte natuursteen omlijste toegangsopening onder klein bovenlicht, drie kleine vensters met achtruits ramen onder rollaag en plaatstalen luiken met diagonaal wit en groen

streepmotief; op zolderverdiepingniveau een drietal getoogde vensters en op vlieringniveau een klein venster. De oostgevel is op de begane grond voorzien van vensteropeningen onder rollaag en met betonnen kalf, bovenin voorzien van met houten roeden verdeelde, achtruits valramen en onder van dubbele houten, vierruits draairamen en plaatstalen luiken, die enkelzijdig zijn beschilderd in groen en wit zandlopermotief; tevens een later gewijzigde toegangsopening, nu onder getoogde rollaag en voorzien van houten, met roeden verdeelde, enkele glasdeur. Onder het opgelichte dakschild een negental getoogde vensteropeningen met draairaam, de rechter met een ijzeren noodtrap en een ijzeren balkon met balustrade. Rechts in het dakschild een strookvormig daklicht. De westgevel op de begane grond links voorzien van vensteropeningen onder rollaag en met betonnen kalf, bovenin voorzien van met houten roeden verdeelde, achtruits valramen en onderin van dubbele houten, vierruits draairamen en van plaatstalen luiken, beschilderd in groen en wit zandlopermotief. Rechts een bordes en bakstenen trap en daarboven drie kleine vensters met houten achtruits ramen onder rollaag, alle voorzien van plaatstalen luiken met diagonaal wit en groen streepmotief. In de gevel van de uitbouw op souterrainniveau een mogelijk later ingebracht dubbel plaatijzeren luik; op de begane grond een groot getoogd bakstenen kruisvenster met een twee maal acht- en twee maal vierruits houten roedenverdeling en op zolderverdiepingniveau een venster met dubbele vierruits draairamen; zuidelijke zijgevel getoogde toegangsopening met 16-ruiter. Het interieur omvat onder meer een later ten dele in de 'Auswertungsraum' ingebrachte, tamelijk hoge feest- en danszaal. Ter plaatse van de vensters onder het opgetilde dakschild, een voor de bouwtijd kenmerkende bordestrap, deurkozijnen en een aantal deuren en in het rechter deel bij het bordes trappen naar een klein souterrain. Zolder bevat - naast een afgewerkte ongedeelde ruimte met drie getoogde vensters en dakvenstertjes - een zware betonnen constructie boven de 'Auswertungsraum' en verder een door houten spanten en sporen gedragen kap.

Tegenover de meest westelijke gevel een ondiep bakstenen schuurtje onder lessenaarsdak met dubbele ijzeren deuren.

Waardering

In twee bouwfasen gerealiseerd COMMANDOGEBOUW, van algemeen belang als zeldzaam en herkenbaar onderdeel van een uit de Tweede Wereldoorlog stammend en door de Duitse bezetter als onderdeel van een groot militair vliegveld opgezet legerkamp, vanwege: architectuurhistorische, stedenbouwkundige, krijgs- en cultuurhistorische en complex- en ensemblewaarden, die onder meer kunnen blijken uit de op locale vormen geïnspireerde traditionalistische bouwtrant, uit de voor de bouwtijd kenmerkende onderdelen en details, uit de kunstmatig opgezette brinkdorpstructuur en de tot in detaillering doorgevoerde camouflage, uit de samenhang van en met het totale militaire vliegveldconcept en de ruimtelijke hoofdlijnen en onderdelen van het kampement, en uit de onderlinge verwantschap van de hierbij toegepaste vormen.

Hoofdcategorie	*Subcategorie*	*Functie*
Verdedigingswerken en militaire gebouwen	Bijgebouwen	